

FAGORD

Forældede gloser, særlig kendte fra kirkeregnskaberne, er betegnede med †.

ådring, malet efterligning af glathøvlet træ med årer.

ås, *åsbjælke*, tømmer, der ligger på langs i et tagværk og bærer spærene; den øverste ås kaldes rygås, de øvrige sideåse.

abakus, dækplade over kapitæl.

affaset, med skråt afskåret kant.

aftrapning, *aftrappet*, trinvis opmuring af enkelte skifter eller større murpartier (sml. fig. 3).

afvalmet, se valmtag.

akantus (akantusbladrække, akantusranke etc., sml. akantusmontant, båndakantus) sydeuropæisk plantes fligede og takkede blade anvendt ornamentalt, som det f. eks. ses på det korinthiske kapitæl fig. 26.

akantusmontant, akantusblade på lodret stængel (sml. akantus).

akvamanile, vandkande, som regel malmstøbt i dyre- eller rytterskikkelse; i katolsk messetjeneste brugt ved præstens håndtvæt.

antemensale, alterbordsforside.

antependium, alterbordsforhæng.

apsis, *apside*, korrunding. Udbygning, som regel halvrund, hyppigst på korets østmur.

arkade, buerække, som bæres af søjler eller piller; også om en enkelt bué (tårnarkade). Foruden i arkitektur anvendes motivet dekorativt i træskærerarbejder, på gravsten etc. (sml. blændarkade).

arkitrav, det nederste profilled i en søjlebåren gesims (se fig. 23).

attisk profil, består af en huling mellem to rundstave, af hvilke den nedre i regelen er kraftigere end den øvre (sml. fig. 19).

attisk slyngbånd, ornament af to bånd i fortløbende, åben sammenslyngning (sml. ringbæltet under kapitælet fig. 23).

bånd, 1) smalle dekorative, som regel vandrette murfremspring (sml. kragbånd); 2) visse tommerstykker i tagværk (se fig. 22) og bindingsværk, f. eks. hanebånd, krydsbånd, skråbånd.

båndakantus, vinkelbrudte og bøjede, smalle, ofte sammenslyngede ornamentbånd med skedeblade af akantusløv og nedhængende klokkeblomster.

baldakin, pragthimmel, 1) egentlig et telt eller skærmagtigt dække af kostbare stoffer over en trone, et alter el. lign. (sml. ciborie); 2) fremspringende overdækning af træ eller sten over alter eller figur; 3) ornamenterede bueslag øverst i felterne i gotiske altertavler; 4) prædikestolshimlens overbygning (underbaldakinen sidder under prædikestolen).

baluster, dværgsøjle eller -pille, som kan have stærkt varieret profil, ofte med pæreformede led. Rækværkstremme.

barok, se stilarter.

base, basis, søjle- eller pillerodestykke hvilende på plint (se fig. 23).

basilika, bygning af langhus-type, der ved søjle- eller pillerækker er delt i tre eller flere skibe, af hvilke midtskibet er bredere og højere end sideskibene og ofte har vinduer i overmurene (højkirken).

basrelief, se relief.

†*benhus*, rum, hvor i tidligere tid de på kirkegården opgravede knogler henlagdes.

berapning, afretning af en ufuget murflade med et tyndt lag mørtel, der lader stenene skinne igennem.

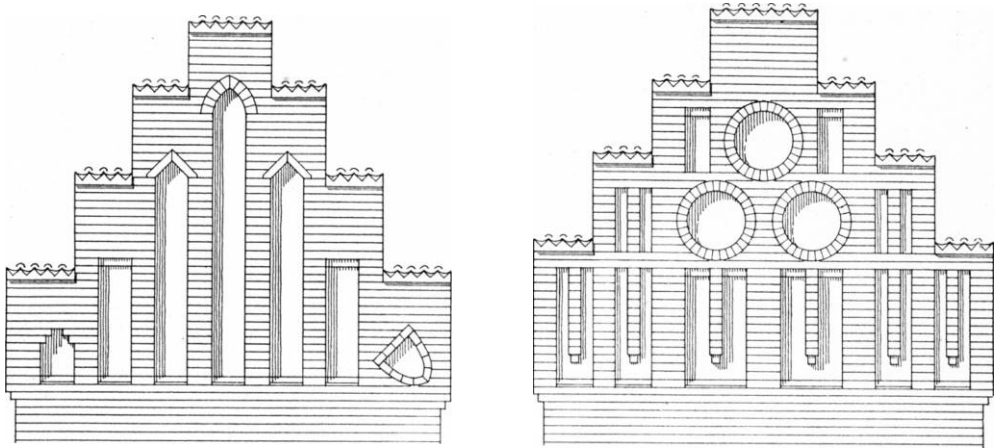

Fig. 3. Kamtakkede gavle med »bryn« og senmiddelalderlige blændingsformer. Tilvenstre højblændinger; yderst: trappestik og skjoldblænding, derefter: vandret falsede, næstinderst: spærstik, i midten: spidsbuet. Tilhøjre stokværksdelte blændinger; i midten tre cirkelblændinger, ved siden heraf små pipeblændinger, i nederste række: blændinger med hængestave.

berettelsestøj, lille sæt nadvertilbehør til betjening af syge og døende uden for kirken.

beslagværk, båndagtigt — sædvanligvis symmetrisk — ornament, der har form som pålagte metalbeslag.

binder eller kop, mursten, der ligger på tværs i muren med kortsiden, »halv sten« i murflugten (se skiftegang og fig. 12—18).

binderstik, se stik.

bindig, liggende i samme plan som den øvrige murflade.

blad, *bladning*, *bladet forbindelse*, tømmer-samling, se fig. 20—21.

blank, 1) fuget, upudset og uhvidtet murerarbejde, 2) umalet snedkerarbejde.

blokskifte, se skiftegang og fig. 1(5).

bloktandgesims, se fig. 12.

blændarkade, blænding(er) udformet som arkade.

blænding, fig. 3, flad murniche, anvendt enten til prydelser eller for at spare byggematerialer (spareblænding). Efter blændingernes form tales om højblændinger (rundbuede, spidsbuede, aftrappede etc.), rundblændinger, korsblændinger, skjoldblændinger, blændingsbånd etc. (sml. blændarkade og spejl.)

bolus, brunt farvestof, hyppigt brugt i forgylderteknik, hvor det påstryges den hvide kridering, inden guldbladerne pålægges.

bomhul, lille hul i muren, hvori der har ligget en stikbom for stilladset. I gotiske façader ofte efterladt åbent.

bosse, dekorativt, firkantet eller rundet fremspring på sten-, træ- eller metalarbejde (sml. diamantbosse).

†*brixdør*, korgitterdør.

bryn, lille, kort murefremspring, særlig på toppen af kamtækker (se fig. 3).

bruskbarok, bruskstil, se stilarter.

bruskværk, de for bruskbarokken særegne, stærkt udfligede ornamentter, der minder om øreflipper, i regelen med bruskagtige knuder på kanter og afslutninger og hyppigt indeholdende masker.

bue, se fig. 4.

buestik, se stik.

bæltegesims, profileret, vandret bånd, der deler en murflade (kordongesims).

bæverhale, se tagsten.

bolgeranke, planteornament med op- og nedadbugtende stængel og et sideskud i hver bugtning.

ciborie, beholder til opbevaring af det indviede brød, i ældre tid ophængt under en husagtig alteroverbygning, som også kaldes c., senere i form af et bæger med låg.

ciselering, behandling med punsel af en metalplades overside til fremstilling af fordybet dekoration (modsat drivning, sml. punsling).

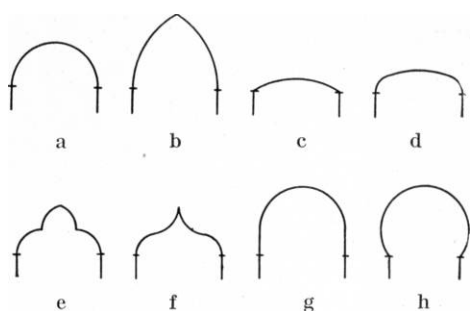

Fig. 4. Buer. a. Rundbue, b. Spidsbue, c. Fladbue, d. Fladrundbue (ell. kurvehanksbue), e. Trekløverbue, f. Køl- eller æselrygbue, g. Styltebue, h. Hesteskobue.

fdelle, savdelle, savet brædt eller planke. *diamantbosse, -kvader*, (se fig. 23), pyramide- eller prismeagtigt fremspring på sten- eller metalarbejde (sml. bosse). *dodenkop*, jernholdigt farvestof, rødt, brunt, brunviolet eller sortagtigt.

dorisk, se fig. 24.

drager, dragerstol, hovedbjælke eller -konstruktion liggende på tværs af et bjælkelag eller et tagværk.

drivning, behandling med hammer eller punsel af en metalplades *underside*, enten til udformning af pladen eller til fremstilling af ophøjede dekorationer, der som oftest efterbehandles ved ciserling (sml. punsling).

dværgsøjle, søjlelignende konsol under hvælvingsbuer.

fdønnike, pudse eller gibse.

dør, bruges i betydning døråbning, lukket ved en dørføj.

empire, se stilarter.

epitafium, mindetavle over afdøde opsat på mur eller pille, undertiden, men ikke altid, over gravstedet.

fals, 1) murkarm, 2) vinkelrette frem- eller tilbagespring i murværk, i regelen en halv sten stort, 3) retvinklet indsnit langs kanten af et brædt, f. eks. til anslag for et andet stykke træ.

falsk fuge, efterligning af fuge, indhugget eller skåret som dekoration.

fas, lille, skråt afskåret hjørne.

feston, en nedhængende bue af sammenbundne blade, blomster og frugter udført i træ eller sten (sml. guirlande).

fiale, topspir, ofte over et lille, tårnagtigt fodstykke.

filigran, guldsmedearbejde af tråd og perler af guld eller sølv, loddet på en flade.

finering, tynde flader af ædlere træsorter limet på simplere, særlig på møbler.

firpas, firkløveragtig ramme eller ornamentdel.

fiskeblære, kommaformet, fiskeblærelignende ornament.

fjeder, smalt fremspring langs et brædts længdekant passende ind i en tilsvarende rille, not, på et andet brædt eller tømmerstykke. Bræder, der har not i den ene kant og fjeder på den anden, kaldes pløjede.

fladskifte, murskifte, hvor stenene viser deres største flade.

fladsnit, se relief.

flensborgsten, se mursten.

foldeværk, dekoration dannet af parallelle, skiftende stave og hulinger mindende om folder i et klædebon; alm. på gotiske træfyldinger.

forbandt, se skiftegang (fig. 12—18).

forkrøbning, forkrøbbet, profl forløbende i skarpe knæk udenom fremspring eller på en flade.

formsten, teglsten med særlig profl formet i det våde ler før brændingen.

fraktur, se skrift.

fresko, maleri udført med kalkfarve på frisk, endnu fugtig puds.

frise, det ofte glatte led over arkitraven i en gesims (se fig. 23).

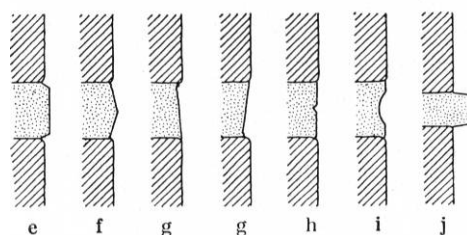

Fig. 5. Fugetyper.

fuge, stødfuge: lodret; leje- eller langfuge: vandret.

1) Fuger i kampestens- og kvadermure:
a) udglattede i plan med stenenes

- forsider, hyppigst med kvaderridser — i romansk kampestensmur.
- b) udglattede, ukarakteristiske — i ældre kridtstenskvadernur o. lign. (i yngre kridtstensmurværk som e).
- c) »knasfuger«, ganske smalle, udglattede — i romansk granitkvadernur.
- d) som a, men uden ridser og ofte med indtrykkede stenstumper — i gotisk kampestensmur.
- 2) Fuger i teglstensmurværk:
- e) fremspringende, flade, med skråt afskårne kanter — romanske.
- f) skarpryggede — senromanske og gotiske.
- g) udglattede, skråtskårne—gotiske.
- h) fyldte, med midtridse — gotiske.
- i) »brændte«, med lille midtfure udført med huljern — renaissance-tid.
- j) »hamborgfuger«, »pibefuger«, stærkt fremspringende, trapezformede eller runde-ny-klassicisme.
- gangjern*, hængsel og stabel på dørfloj og vindue.
- gavlkam*, se kam.
- gesims*, 1) udgraving på en mur under tag-skægget (fig. 7—10, sml. bæltegesims); 2) den profilerede overgang mellem væg og loft; 3) de bårne dele af en søjlestilling (se fig. 23).
- gjordbue*, bærende bue mellem hvælv, spændt tværs over rummet. Sml. skjoldbue.
- glamhul*, lyd hul, vinduesagtig åbning i kirketårnets klokkestokværk.
- gotik*, se stilarter.
- grat*, 1) kappesøm, den (nedadvendte) ryg, der fremkommer, hvor kapperne stoder sammen i ribbeløse hvælv; 2) i et valm-tag det skråtstillede tømmerstykke fra murhjørne til tagryg.
- graving*, indridsning af linier, ornamentter eller bogstaver i metal med en gravstik.
- gravflise*, gulvflise med gravskrift.
- gravramme*, firkantet træramme med skåret indskrift til nedlægning i kirkegulvet i stedet for gravsten.
- gravtræ*, halv-cylinderformet træbul med skåret indskrift og ornamentter til anbringelse på kirkegårdsgrave.

- guirlande*, ornamental kæde af festons.
- gæk*, det på låget af en kande over hanken siddende greb, hvorpå man trykker for at åbne låget.
- halspilaster*, se pilaster.
- halvsten*, en murstens bredde, f. eks. halvstens ribber.
- hanebånd*, hanebjælke, højtsiddende, vandret tømmer mellem spærene i et spærfag (se fig. 22).
- hautrelief*, se relief.
- helgengrav* (sepulchrum), lille fordybning i middelalderlig alterbordsplade med fals til et firkantet stenlåg. I graven har været nedlagt en blykapsel med en lille helgenrelikvie.
- helsten*, en murstens længde, f. eks. helstens kapper, helstensstik.
- herme*, pilaster eller pille, der foroven har form som et menneskeligt hoved eller hyppigere en menneskelig overkrop.
- hostie*, nadverbrød.
- hulkel*, hulkant, hulled, rundt, indadhulet profilled (se fig. 19 b).
- hvælv*, *hvælving*. De hyppigst forekommende former er halvkuppelhvælv, tøndehvælv, krydshvælv (fig. 1), seks- eller ottedelte hvælv og stjernehvælv. Sml. grat, kappe, lomme, ribbe.
- hængestav*, se stav og fig. 3.
- hængeværk*, dragerkonstruktion af gitterform.
- høj-gotik*, høj-renaissance etc., se stilarter.
- højkirke*, den del af midtskibet i en basilika, der rager op over sideskibene.
- indvielses kors*, kalkmalede hjulkors på de steder på kirkevæggene, hvor bispen ved kirkens indvielse afsatte korsets tegn med den indviende olie.
- ikonografi*, beskrivelse og forklaring af religiøse billeder.
- intarsia*, dekorativ indlægning med forskelligt farvede, udsavede træstykker.
- Jesumonogram*, bogstaverne JHS sammenskrevne eller under forkortelses-tegn (forkortelse af Jhesus).
- jonisk*, se fig. 25.
- kam* (gavlkam), gavlmurens øverste del, der rager op over tagfladen. Gavlkammen kan være glat, takket (med kamtakker, se fig. 3) eller svunget.
- kannelurer*, smalle, lodrette, rundhulede

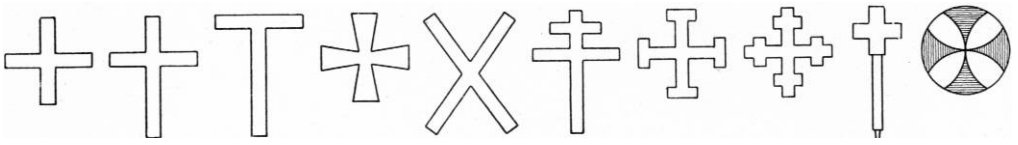

Fig. 6. Kors. a. Græsk k. b. Latinsk k. c. Antonius-k. d. Georgs-k. e. Andreas-k. f. Patriarkal-k. g. Hammer- eller krykke-k. h. Jerusalems-k. i. Processions-k. j. Cirkel- eller hjul-k.

furer dækkende søjle- eller pilaster-skafter (se fig. 24, 25, 28); kanneleret, lodret riflet.

kapitæl, søjle- eller pilasterhoved (se fig. 24—33). Foruden de tre græske hovedtyper:

a) dorisk, b) jonisk og c) korinthisk, nævnes d) kompositkapitæl, sammensat af jonisk og korinthisk, og e) toskansk. Endvidere: f) terningkapitæl, g) trapezkapitæl, h) klokapitæl og j) bladkapitæl. Endelig kan nævnes: æggstavkapitæl (toskansk kapitæl med æggstav, se fig. 23), profdkapitæl og andre sammensætninger.

kappe, de krumme flader i et hvælv. De senromanske er helstens, de gotiske altid halvstens og mere eller mindre puklede.

kappesøm, se grat.

kardinaldyder, tro, haab, kærlighed, ofte suppleret med de fire verdslige hoveddyder: klogskab, retfærdighed, maadehold og styrke. Afbildes som kvinder med symboler.

karnis, profil sammensat af et konkavt og et konvekst led (se fig. 19). Sml. klokkeprofil.

kartouche, ornamentale ramme indfattende et felt (eller skjold). Særlig brugt om renaissanceens rulleværks-kartoucher.

karvesnit, dekoration karvet (skaaret) i træ som vekslende systemer af kilesnit ofte ordnede i cirkler eller stjerner.

karyatide, søjle udformet som kvindefigur.

kassemur, bestaar i modsætning til »fuld mur« af to skaller af murværk om en kærne af brokker og kampesten i kalkmørtel.

kassette, forsænket felt, i regelen firkantet (kasseformet) og ofte med en roset i midten. Kassetteværk, sammensætning af kassetter og andre ornamentter i flad-snit = beslagværk.

kerubhoved, lille, vinget englehoved.

kilesten, kileformet sten brugt i buestik (kilestensstik).

kip, toppen af et tagværk.

kirkerist, rist af tynde jernstænger lagt over et hulrum foran kirkegårdslågen for at forhindre svin og løsgaaende kreaturer i at trænge ind på kirkegården.

klingpung (klingbeutel), en på langt skaft siddende pung eller pose med en lille klokke. Anvendt til kollekt.

klinke, se mursten.

klokkeprofil, stejl, »forkert faldende« karnis (se fig. 19 d).

klokkestabel, stillads til ophængning af klokker, fritstaaende tårnformet eller bygget op mod kirkegavlen ved tårnløse kirker.

klokkestol, galgeformet stillads i kirketårnet bærende klokkerne.

†*kluns*, klanghus, klokkehus.

knægt, konsol af træ (sml. krumknægt, volutknægt).

kompositkapitæl, se kapitæl og fig. 27.

konge, midtstolpe i spir eller hængeværk.

konsol, profileret, bærende fremspring.

kop, se binder.

kordongesims, se bæltegesims.

korinthisk, se fig. 26.

kors, se fig. 6.

korsblad, ornamentalt blad, hvis fire flige er stillet i korsform.

korstole, rækker af stole for katolske gejstlige i dom- og klosterkirkers kor. Deres klapsæder kan på undersiden have en lille konsol, »misericordie«.

krabbe, krabbeblad, bladmotiv, oftest i form af et forvredet korsblad til ud-smykning på gotiske spir, gavle og lign.

kragbånd, fremspringende (udkragende) profilled, især brugt i bueåbninger som vederlag.

kragsten, konsol af een sten.

kridering, kridtgrund bestående af kridt

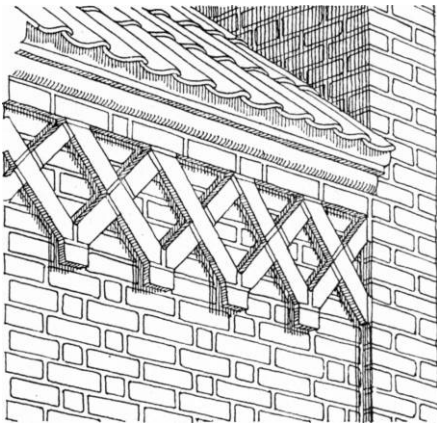

Fig. 7. Rudefrise.

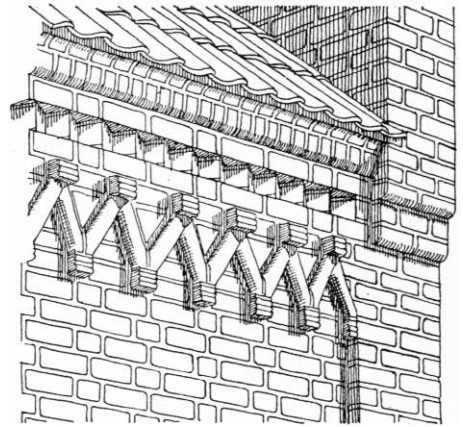

Fig. 8. Spærfrise.

udrørt i limvand som underlag for maling og forgyldning på træ.

kronliste, det øverste, i regelen karnisformede led af en gesims.

krumknægt, prydbøjle, anbragt under en gesims og smykket med ornamenter, kerubhoveder el. lign.

krydsbånd, tværafstivning i spærfag.

krydsskifte, se skiftegang, fig. 17.

kursiv, se skrift.

kvader, natursten, firkantet tilhugget til bygningsbrug.

kvartsten, en murstens tykkelse, f. eks. kvartstens ribber.

lasur, gennemsigtig farve, ofte lagt over forgyldning eller forsølving.

lektorie-stol, prædikestol, der er anbragt som et pulpitur i skibets østende foran triumfvæggen.

ligtræ, se gravtræ.

lisén, flad, rektantet væg- eller murpille uden kapitæl og base. Sml. pilaster.

lomme, rummet mellem hvælvingernes buede oversider og overvæggen.

Louis XIV-, XV-, XVI-stil, se stilarter.

lydhimmel, loft ophængt over prædikestol af akustiske grunde.

lydpotte, lerpotte indmuret i hvælv eller vægge med munden bindig med murfladen. Antagelig indsat af akustiske grunde.

lysning, den snævrreste del af åbningen i et vindue eller en dør.

løbende hund, bort af fortløbende, S-liggende figurer.

løber, mursten, hvis langside ligger i murflugten. Se skiftegang og fig. 12—18.

majestas domini, fremstilling af Kristus i sin herlighed, oftest siddende på regnbuen og omgivet af en mandorla.

majuskler, se skrift.

mandorla, mandelformet, spidssoval glorie, navnlig brugt omkring fremstillinger af Kristus.

†mangut, ringe, stærkt blyblandet tin.

mauresk, ornament, der efterligner arabisk (maurisk) prydværk.

messehagel, messeklædning af skjoldformet ryg- og bryststykke.

minuskier, se skrift.

misericordie, konsol under korstols klapsæde, hvortil de gejstlige kunne støtte sig, når de under gudstjenesten skulle stå op.

monolit, bestående af een enkelt (natur-) sten.

monstrans, monstranshus, beholder til opbevaring og fremvisning af hostien eller relikvier.

monstransskab, skab til opbevaring af monstransen og kirkens hellige kar.

munk, se tagsten.

munkesten, se mursten.

munkeskifte, se skiftegang fig. 13.

murliv, murkerne, det indre af en mur.

mursten, brændt teglsten. Middelalderlige mursten, der også kendes med glasur, måler 25—31 X 12—15 x 7—10 cm. Fra

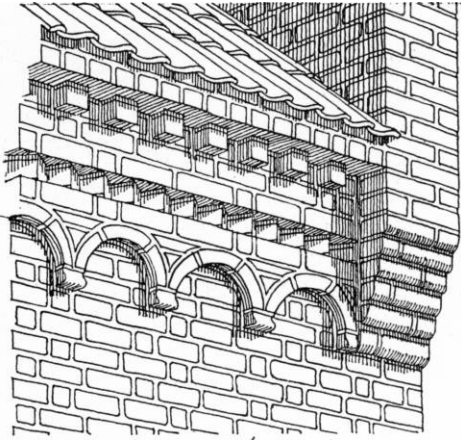

Fig. 9. Enkelt rundbuefrise.

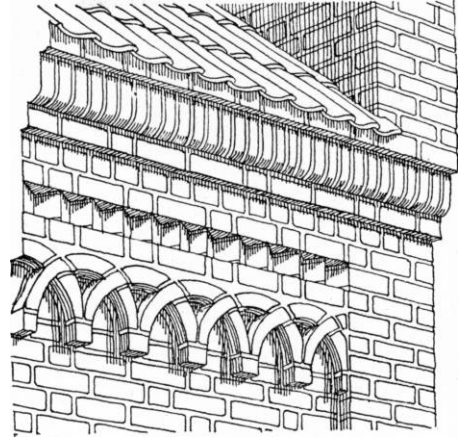

Fig. 10. Krydsende rundbuefrise.

o. 1600 blev murstenene mindre, som variant kendes den kun o. 3 cm tykke flensborgsten, der i regelen er gul. Nutidens danske normalmål er 23 x 11 x 5,5 cm. Klinker er små, meget hårdtbrændte sten. Dele af mursten kaldes efter størrelsen: trekvarter, halve sten, kvarter (el. petringer; mesterpetring; sten halveret på langs).

mæander, fortløbende ornament bestående af vinkelhager, »à la grecque-bort«.

mådestol, Gud Fader på sin trone holdende den lidende Kristus foran sig og ofte med helligåndsduen svævende ovenover.

nakke, se tagsten.

nonne, se tagsten.

not, se fjeder.

ny-gotik, *ny-klassicisme*, se stilarter.

oldermandsranke, den siksak-linie, der opstod i sølvet, hvor oldermænd tog lødighedsprøven. Erstattedes senere af gardeinmærket.

omsætning, fornyelse eller genopsætning af den ydre (el. indre) skal af en kvadermur (sml. skalmuring).

opskalk, svejftet tømmerstykke, der lægges på spærfodens overside, så taglinien bliver svajet (opskalket).

opus spieatum, (»sildebens-murværk«, stående siksak-murværk), skråstillede, tynde sten skifte for skifte hældende til højre eller venstre.

overribbe, se ribbe.

overvæg, den over loftet eller hvælvet værende del af en væg.

palmet, vifteagtigt planteornament af smalle bladflige, ofte udgående fra en blomsterkalk.

pengeblok, faststående, udhulet og jernbeslået træblok indrettet som pengebøsse.

pengetavle, skuffe-agtig lille æske med skaft, anvendt til kollekt.

perlestav, spinkel, dekorativ stav bestående af sammenstillede småkugler, ofte vekslende med cylindriske led.

petring, se mursten.

pietà, Jomfru Maria med Kristi afsjælede legeme på skødet.

pilaster, flad, rektantet væg- eller murpille, der i modsætning til lisener har kapitæl og base. Pilaster med indsnøring under kapitælet kaldes halspilaster.

piscina, niche eller kumme med afløbshul (til håndtvæt), anbragt i korets eller sakristiets væg.

planrelief, se relief.

plint, lavt, rektantet fodstykke under en søjle el. lign. (se fig. 23). Sml. postament.

polsk skifte, også kaldet vendisk forbandt (se fig. 14).

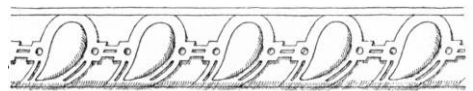

Fig. 11. Pærestav.

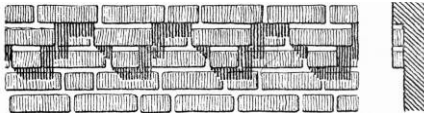

Fig. 12. Bloktandskifte.

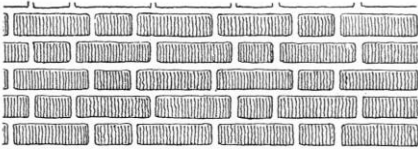

Fig. 13. Munkeskifte.

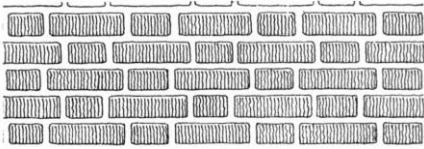

Fig. 14. Polsk (vendisk) skifte.

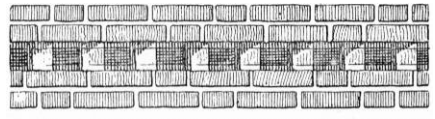

Fig. 15. Savskifte.

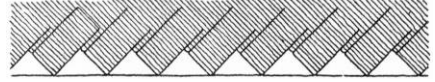

Fig. 16. Blokskifte.

Fig. 17. Krydsskifte.

Fig. 18. Rulskifte.

Fig. 12—18. Skiftegegne.

postament, foroven og fornedet profileret fodstykke (sml. fig. 23). Postamentfelter (f. eks. på altertavler og prædikestole) er de felter, der sidder mellem postamentfremspringene.

predella, fodstykke til altertavle af fløj- eller skabstype.

profil, se sokkel og stav.

profilkapitel, se fig. 33.

pulpitur, galleri med plads til stolestader.

punsling, opdrivning, stempeling el. ciselering af metalarbejder ved hjælp af en lille mejsel, punsel.

pærestav, 1) dekorativ stav med symmetrisk profil, hvis kontur minder om en pære, 2) ornamental række af pærelignende figurer (fig. 11).

rejsehøjde, den murhøjde, på hvilken tagværket rejses.

relief, billede eller ornament i ophøjet arbejde på fast baggrund; 1) hautrelief, højt r., 2) basrelief, lavt r., 3) planrelief, svagt ophøjet r., hvis overflade ligger i eet og samme plan; i træ kaldes dette fladsnit.

rem, stræktømmer, f. eks. langs murens

overkant som underlag for bjælkeender eller spærfødder (murlægte). Se fig. 22.

ribbe, muret bue, der sammen med gjord- og skjoldbuer adskiller og bærer kapperne i en hvælving. Hvælvene benævnes efter ribbedelingen (se hvælv). Ribberne kan være uprofilerede (i halvstens- eller kvartstensbredde) eller af formsten. Hjælperibber på hvælvets overside kaldes overribber; de kan have udstikende trinsten.

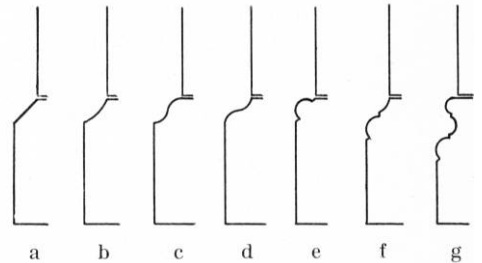

Fig. 19. Sokkelprofiler, a. Skraakant. b. Hulkant. c. Faldende karnis. d. Omvendt (eller forkert faldende) karnis (klokkeprofil). e. Rundstav. f. Hulkant over rundstav. g. Attisk.

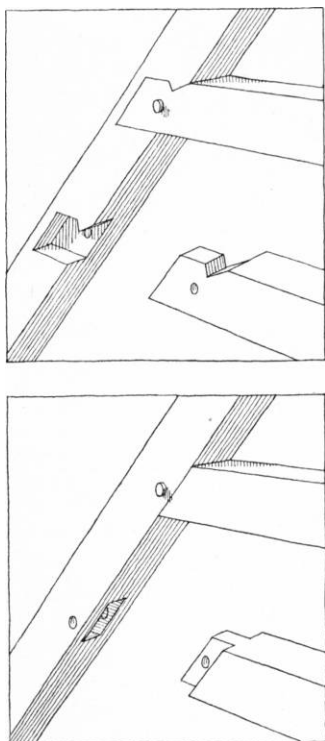

Fig. 20—21. Spær og hanebånd, øverst samlet (bladet) med fornaglet blad i udsnit, nederst samlet (tappet) med fornaglet tap i taphul.

rifling, riffelhugning, behandling af munkesten med bredpennet hammer, så overfladen dækkes af skråstillede riller, enkelte eller ordnede som »sildebæn«. Undertiden udført med en kam i det våde ler før brændingen.

rocaille, muslingeskal-lignende ornament.

rokoko, se stilarter.

romansk stil, se stilarter.

rudefrise, se fig. 7.

rulskifte, se fig. 18.

rundbuefrise, se fig. 9 og 10.

sålbænk, den udvendige underkant af en vinduesåbning.

†*savdelle*, se delle.

savskifte, se fig. 15.

sen-renaissance, sen-romansk o. s. v., se stilarter.

sepulchrum, se helgengrav.

series pastorum, præsterække-tavle, op-hængt på kirkevæggen.

sildebensmurværk, se opus spicatum.

skabion, profileret eller gennembrudt plade: i murerarbejde til afretning af en pudset (trukken) gesims, i malerarbejde til mangfoldiggørelse af et ornament.

skalmuring, fornyelse af en murs ydre skal; sml. omsætning.

siksak-muring, stående eller liggende, se opus spicatum, sildebæn.

skelle, fskelne, fuge, især på ydersiden af tegltage.

skiftegang (murforbandt), ordning af stenene i en murflade, se fig. 12—18. De middelalderlige er munkeforbandt og polsk forbandt (også kaldet vendisk forbandt), de senere er kryds- og blok-skifte. Prydskifter er savskifte, tand-skifte o. s. v.

skjoldbue (se fig. 1), bærende bue under hvælvingskappe muret langs rummets vægge (sml. gjordbue).

skotrende, den indadgående vinkel mellem to sammenskærende tagflader.

skrift. Middelalderlige skriftarter er: runer (RnxFR), endnu stundom i brug til o. 1300, majuskler, o. 1100—1400, og

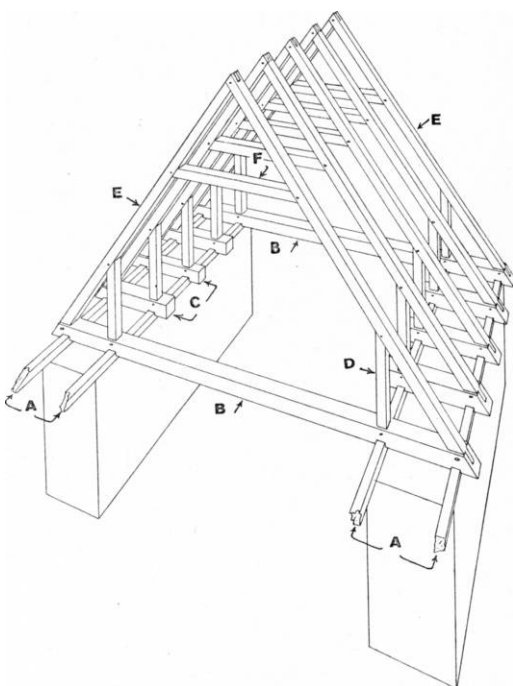

Fig. 22. Tagværk, skematisk fremstillet. A mur-lægte (mur-rem). B bjælke. C spærsko. D spærstiver. E spær. F hanebånd.

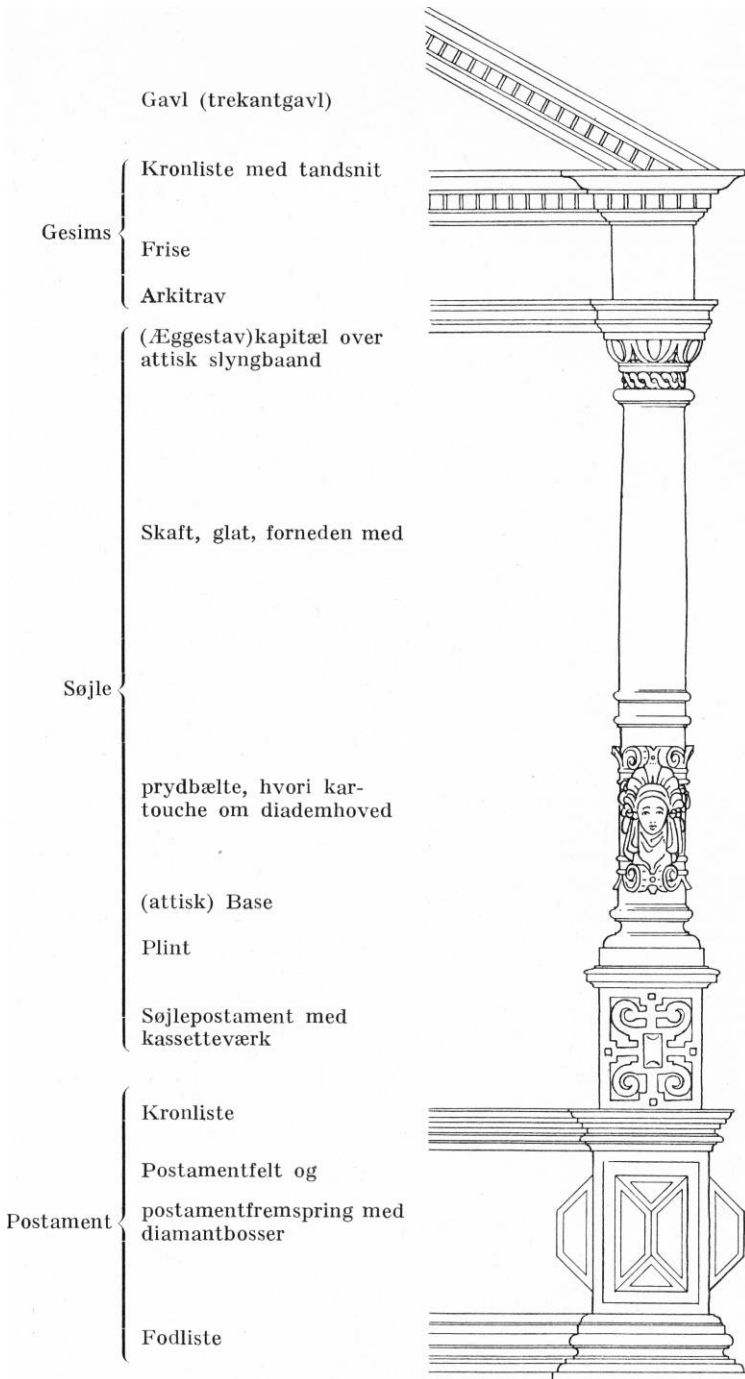

Fig. 23. Søjleskema.

24. Dorisk.

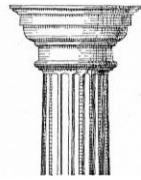
25. Jonisk.

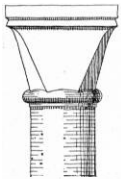
26. Korinthisk.

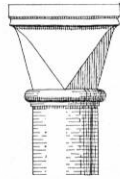
27. Komposit.

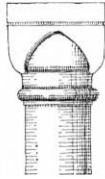
28. Toskansk.

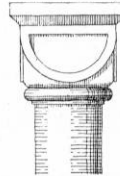
29. Trapez.

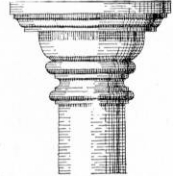
30. Trekant.

31. Klo.

32. Terning.

33. Profil.

Fig. 24—33. Søjlekapitæler. 24—28 klassiske i renaissanceudformning, 29—33 danske.

minusnier, o. 1350—1550. Nyere skriftarter er: fraktur (Fraktur), versaler (VERSALER), kursiv (*kursiv*) samt skriveskrift.

slyngbånd, se attisk slyngbånd.

†*skærstok*, murrem.

slutsten, særligt tilhugget sten i en bues eller en hvælvings issepunkt.

smalte, kornet, blå farvestof (pulveriseret glas).

smig, skråside, f. eks. i muråbninger, hyppigst i vinduer fra romansk tid (se fig. 1). Et enkeltsmiget vindue ser i vandret snit ud som en tragt, et dobbeltsmiget som et timeglas.

sokkel, den nederste del af en mur (over sylden), når den er muret af et særligt materiale eller udformet med fremspringende profil (se fig. 19).

solgisel, den af stråler fyldte spidsoval (mandorla), der ofte omgiver fremstillinger af Gudsmoder stående på måneseglen (Johs. åbenbaring 12,1).

spejl, 1) blændingsfelt over en muråbning omsluttet af dennes ydre false; 2) de radialt løbende marvstråler i træ.

spindel, centrumsøjle, særlig i vindeltrapper.

spær, tømmerstykke i et tagværk bærende lægter og tagdækning og stående ned i

enden af en loftsbjælke eller en kort, på murkronen hvilende »spærsko«. To sammenhørende spær støttet af spærstivere, krydsbånd eller hanebånd kaldes tilsammen et spærfag (se fig. 20—22).

spærfrise, se fig. 8.

spærsko, se spær.

spærstik, se fig. 3.

spærstiver, se fig. 22.

stav, fremspringende profilled, oftest halvcylindrisk. Den alm. rundstav er glat; rigere profilerede stave: pærestav, trekløverstav; dekorerede stave: bladstav, perlestav, tovestav, æggestav.

stavværk, 1) murede stave, der deler lysningen i et gotisk vindue; 2) dekoration, der i mindre mål efterligner vinduesstavværk.

stenhuggerfelt, uregelmæssig figur indhugget i overfladen af en kvader, vistnok for at tilsløre en ujævnhed i stenen.

stik, bærende murværk over en åbning eller blænding, når dette er muret af særligt formede sten eller i særligt forbandt. Efter stenenes form og forbandt tales om binderstik, halvstensstik, helstensstik, kilestensstik, rulskiftestik etc.

stilarter, *stilperioder*. Nøje tidsgrænser kan ikke fastsættes, idet de forskellige stilperioder griber ind over hinanden, og

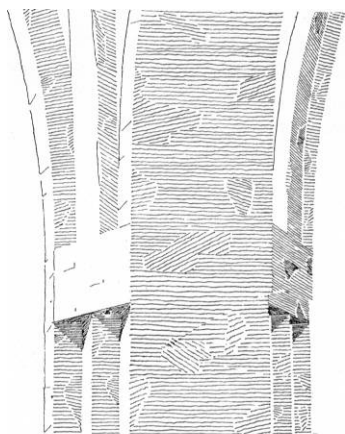

Fig. 34. Vederlagsbånd.

selv inden for Danmarks grænser er der forskel på stilformernes opdukken og varighed i de enkelte landsdele. De nedenfor givne årstal må derfor ikke tages for absolutte tidsgrænser. *Romansk stil* o. 1100—1250 (sen-r. o. 1200—1250). *Gotisk stil* o. 1250—1550 (ung-g. o. 1250—1300, høj-g. o. 1300—1450, sen-g. 1450—1550). *Renaissance* o. 1550—1630 (ung-r. o. 1550—1590, høj-r. o. 1590—1620, sen-r. o. 1620—30). *Barok* o. 1630—1750 (brusk-b. o. 1630—1660, enevolds-b. el. Louis XIV stil o. 1660—1750). *Rokoko* (el. Louis XV stil) o. 1740—1775. *Ny-klassicisme*, ny-klassisk stil (el. Louis XVI stil) o. 1775—1800. *Empire* o. 1800—1850. — Stilkopiering efter 1850, f. eks. ny-gotisk, ny-romansk. *stræbepille*, udvendig støttepille, særlig til modvirken af hvælvstryk. *strømskifte*, skifte lagt diagonalt i kernen af en tyk mur. *sugfjæl*, brædt, fastgjort under tagskægget på undersiden af bjælkeenderne. *syld*, syldsten, grundsten, fundament af rå kamp under det egentlige murværk. *søjle*, *søjlekapitel*, se fig. 23 og 24—33. *†somme*, fuge. *lagrytter*, lille klokkespir, ridende på tagryggen. *tagsten*, tagtegl. Middelalderens ældste tagsten, »bæverhaler«, der er en efterligning af tagspån, er flade, nedad spidse, runde eller lige afskårne. Den senere middel-

alders almindeligste tagsten er »munke« og »nonner«, begge af halvcylindrisk form. De brede nonner hængtes på lægten i overkantens »nakke«-knop med den hule side opad, de smallere munke dækkede over sammenstødene mellem nonnerne. O. 1550—1600 begyndte man at bruge ∞ -formede vingetegl.

tagværk, se fig. 22.

tandsnit, dekorativ række af firkantede eller profilerede klodser af sten eller træ anbragte med korte mellemrum. *Tandsnitliste*, liste med tandsnitagtige indsnit. *tempera*, matte og hurtigt optørrende vandfarver med limvand, æggeblomme oprørt i eddike el. lign. som binde-middel.

terningkapitel, se fig. 32.

†tinning, gavlkam, kamtak.

tralleværk, gitter, særlig af lodrette, profilerede tremmer.

trapezkapitel, se fig. 29.

trefoldighedsvindue, trekoblet vindue, tre tætstillede vinduer, hvoraf det midterste er størst.

trepas, trekløveragtig ramme el. ornamentdel.

triumfbue, korbue (mellem skib og kor).

triumfmur, muren mellem skib og kor.

trughvælv, forholdsvis lavt hvælv, hvor store krumflader fra væggene går over i et vandret loft. Almindeligvis udført i puds på brædeforskalling.

tympanon, halvcirkelformet dørøverligger af sten.

udkræning, fremspringende murparti, f. eks. gesims. Se kragbånd.

ung-gotik, *ung-renaissance* o. s. v., se stilarter.

valmtag, skrå tagflade over en gavlmur; dækker valmen kun gavltrekanterens øverste halvdel, kaldes det halvvalm.

vandnæse, fremspring med en rille i undersiden, der tvinger regnvand til at dryppe af. Oversiden er i regelen mere eller mindre skrånende.

vange, 1) karmside i en muråbning, regnet fra dennes fod til vederlagshøjde; 2) skråtstillede planker på kant, der bærer trinene i et trappeløb; indervangen ligger opad væggen, ydervangen ligger frit.

vederlag (trykleje, fødselslinie), det sted, hvorpå en bue el. et stik hviler. Vederlagsbånd (fig. 34).
versaler, se skrift.
vendisk forbandt, polsk skifte, se skiftegang.
vindjern, tværstænger af jern anbragte i vinduer til støtte for rudeglassets bly-sprosser.

vingeteg, se tagsten.
volut, spirallullet ornament, især karakteristisk led i joniske kapitæler (se fig. 25).
volutbøjle, *volutknægt*, konsol med volut i den ene el. begge ender.
vulst, rundstav.
æggestav, se stav.

FORKORTELSER

Litteraturforkortelser.

- AarbLollFalst.* Lolland-Falsters historiske Samfunds Aarbog.
Bøje. Chr. A. Bøje: Danske Guld- og Sølvmedemærker før 1870. Kbh. 1946.
Danske Atlas. Erik Pontoppidan: Den danske Atlas III. Kbh. 1767.
Danske Sagn III. Evald Tang Kristensen: Danske Sagn III. Kbh. 1885.
DK. Præstø. Danmarks Kirker VI. Præstø Amt.
DK. Sorø. Danmarks Kirker V. Sorø Amt.
DK. Tisted. Danmarks Kirker XII. Tisted Amt.
DK. Kbh. Amt. Danmarks Kirker III. Københavns Amt.
DK. Kbh. By. Danmarks Kirker I. København. Kbh. 1946 ff.
Danske malede Portrætter. E. F. S. Lund: Danske malede Portrætter IX. 1903.
J. Friis: Laaland-Falster. Samlinger til de danske Øers Laalands og Falsters Historie af P. Rhode. Med en Deel Forandringer, Tillæg og Rettelser paany udgivne af J. J. F. Friis I—II. Kbh. 1859.
F.R.Friis: Musse Hrd. F. R. Friis: Historisk-topografiske Efterretninger om Musse Herred i Laaland II. Kbh. 1872.
Haugner: Lolland III. C. C. Haugner: Lolland III. Nørre Herreds Historie, Topografi og Statistik. Nakskov 1922.
Haugner: Lolland IV. C. C. Haugner: Lolland IV. Sønder Herreds Historie, Topografi og Statistik. Nakskov 1924.
Hjelholt: Falsters Hist. Holger Hjelholt: Falsters Historie I-II. Kbh. 1934-35.
Hofman: Foundationer. Samlinger af publique og private Stiftelser, Foundationer og Gavebreve, som forefindes udi Danmark og Norge; udgivne af Hans de Hofman. Kbh. 1755 ff.
LA. Odense. Landsarkivet for Fyn. Odense.
LA. Landsarkivet for Sjælland m. m. Kbh.
Larsen: Laaland Falster. I. H. Larsen: Laaland og Falster topografisk beskrevne I—III. 1833, 48 og 49. De to sidste bind i manuskript (NM).
Løffler: Gravsten. J. B. Løffler: Danske Gravstene fra Middelalderen. Kbh. 1889.
Mackeprang: Døbefonte. M. Mackeprang: Danmarks middelald. Døbefonte. Kbh. 1942.
NM. Nationalmuseet.
Nørlund: Kalkmalerier. P. Nørlund og E. Lind: Danmarks romanske Kalkmalerier. Kbh. 1944.
Præsteindb. Copier af Beskrivelser over Kirkerne og Herregaardene i Fyen og Laaland af Sognepræsterne til Generalmajor og Hof Bygmester de Thura forfattet 1755—56. Tom. II. Kallske Saml. Nr. 377. 4°. Kgl. Bibl.
RA. Rigsarkivet.